

Katarzyna KULCZYŃSKA
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

MIASTA PODZIELONE W EUROPIE

DIVIDED TOWNS IN EUROPE

ABSTRACT: Divided towns have got a long history in Europe, although it was only after 1990 that researchers started to show greater interest in this type of settlements. They have appeared as a result of changes in the course of state boundaries, largely caused by the two world wars or by the disintegration of some states. Divided towns are characteristic of East-Central and South-Eastern Europe, where the fluidity of boundaries and changes in the territorial ranges of states have been the greatest. This paper describes general features of the divided towns in Europe, focusing on their genesis, typology, and synthetic characterisation based on size criteria.

KEY WORDS: divided towns, state boundary, Europe

Wprowadzenie

Miasta podzielone, będące wynikiem małej stabilności granic państwowych i zmian ich funkcji, są integralną częścią każdego systemu osadniczego i towarzyszą mu od zawsze. Powstały na skutek zmian przebiegu granic państwowych wywołanych przede wszystkim dwoma wojnami światowymi czy też rozpadem niektórych państw w Europie Środkowo-Wschodniej (Barbag 1987, Foucher 1991, Bohdanowicz, Dzięcielski 2003). Obecnie stanowią one swoiste „laboratorium integracji”, będące wynikiem transformacji granic w latach 90. ubiegłego wieku.

Wzrost zainteresowania problematyką miast podzielonych nastąpił na początku lat 90., gdy zaczęły funkcjonować nowe mechanizmy ekonomiczne w krajach, które dotychczas należały do obozu socjalistycznego, i doszło do zmian politycznych w Europie Środkowo-Wschodniej (Matykowski i in. 1998). W tym czasie powstał szereg opracowań, które problematykę miast podzielonych traktują wieloaspektowo. Do tych prac należą m.in. prace autorów: Rutowska 1996, Krátke 1996, Matykowski, Schaefer 1996, Jajeśniak-Quast; Stokłosa 2000, Waack 2000, Rusek, Werpachowski 2007, Jańczak 2009b czy Kulczyńska i in. 2011. Publikacje te stanowią swego rodzaju charakterystykę

zmian zachodzących w wybranych miastach podzielonych, zwracając szczególną uwagę na aspekt historyczny, ludnościowy, społeczno-kulturowy oraz przestrzenny.

Miasta podzielone i ich funkcjonowanie stały się również przedmiotem szeregu analiz na poziomie ogólnych mechanizmów współpracy i konkurencji czy też współpracy i konfliktów. Jest to niezwykle obszerna grupa publikacji, obejmująca m.in. prace: Łoboda, Ciok 1995, Kaczmarek 1999, Broł 2004, Lundén 2007, 2009, Ciok i in. 2008, Ładysz 2008, Brańka 2009, Jańczak 2009a, Lundén i in. 2009, Musiał-Karg 2009b, 2010, Osiewicz 2009, Raczyk i in. 2012. Prace te w znacznej większości omawiają tematykę współpracy, odnosząc się do jednego bądź kilku miast podzielonych, a tylko nieliczne z nich traktują problem współpracy miast podzielonych jako jeden z elementów szerszej analizy pogranicza.

Wśród studiów szczegółowych dotyczących kwestii miast podzielonych można wyróżnić opracowania monotematyczne, koncentrujące się na jednym z wielu możliwych aspektów analizy miast podzielonych: a) szkolnictwo wyższe (Weiler 1995, Dolata 2004, Kulczyńska 2004, Wojciechowski 2007, Bielawska 2009, Pyritz, Schütt 2009, Kopka 2010); b) handel i inne rodzaje usług (Konecka, Weltrowska 1997, Kłosowski, Runge 1999, Kłosowski 2001, Borusiak i in. 2003, Graff 2006, Kulczyńska 2008, 2010b, Kulczyńska, Matykowski 2008); c) zagospodarowanie przestrzeni miejskiej (Grimm, Weigel 1995, Czarniecka-Markindorf 2002, Kulczyńska 2006, Billert 2007, Wilke 2007, Kulczyńska 2011a, Kulczyńska, Basta 2013); d) zachowania przestrzenne transgranicznych konsumentów (Borusiak i in. 2003, Kulczyńska 2010a); e) przemiany społeczno-kulturowe (Zenderowski 2002, Pfeiffer, Opiłowska 2005, Kurcz 2006, Opiłowska 2006, Bierwiazzonek 2008, Matykowski, Kulczyńska 2008, Lisiecki 2009, Kaczmarek 2011, Kulczyńska, Matykowski 2011); f) miasto europejskie (Garand, Kowala-Stamm 2003, Leśniak 2004, Dreszer 2006, Kurzwelly 2007, 2008, Makaro 2009, Musiał-Karg 2009a, Kulczyńska 2011b); oraz g) przemiany i system polityczny (Grykień, Waack 1998, Siwek i in. 2009, Mackré 2009).

Celem niniejszego artykułu jest charakterystyka miast podzielonych położonych na granicach Europy. Za miasta podzielone przyjmuje się miasta, które w procesie historycznym zostały rozerwane granicą państwową na dwa organizmy miejskie, które od momentu rozłupania należą do dwóch różnych systemów politycznych. Owa charakterystyka miast podzielonych w szczególności dotyczy genezy powstania miast podzielonych w Europie, typologii miast podzielonych w oparciu o różne kryteria podziału, syntetycznego opisu miast podzielonych w oparciu o liczbę ludności i wielkość powierzchni oraz procesu sklejanania miast po roku 1990.

Geneza powstania miast podzielonych: kontekst europejski

„Powstanie miast podzielonych ma w Europie długą historię. Różne były przyczyny podziałów i w różnych okresach one następowały” (Kaczmarek 2011, s. 17) (por. tabela 1). Niektóre z miast zostały podzielone już w pierwszej połowie XIX w., jako

konsekwencja wojen napoleońskich oraz kongresu wiedeńskiego, gdzie po raz pierwszy sformułowano postulat idei państwa, które miało się opierać na założeniu obsługi narodu (Matykowski 2008). W tym czasie na pograniczu szwajcarsko-niemieckim powstały chociażby Laufenburg i Laufenburg (Baden) oraz Rheinfelden i Rheinfelden (Baden), a także w 1815 r. Herzogenrath i Kerkrade na pograniczu niemiecko-holenderskim.

Tabela 1

Najważniejsze przyczyny zmian przebiegu granic w Europie

Czas	Przyczyny zmian przebiegu granic państwowych w Europie
I połowa XIX w.	Koniec wojen napoleońskich
	Kongres wiedeński (1815)
I połowa XX w.	I wojna światowa i traktaty pokojowe regulujące kształtowanie się nowych granic w Europie: Traktat Wersalski (1919), Traktat Saint-Germain (1919), Traktat w Neuilly (1919), Traktat w Trianon (1920), Traktat pokojowy w Sévres (1920), Traktat pokojowy w Lozannie (1923)
	Plebiscyty regulujące ostateczny przebieg granic: na pograniczu duńsko-niemieckim w Szlezwiku (1920), na pograniczu austriacko-jugosłowiańskim w regionie Klagenfurtu (1920), na pograniczu polsko-niemieckim na Górnym Śląsku (1921)
	Układy graniczne Rosji z sąsiadami: z Estonią (1920), z Łotwą (1920), z Finlandią (1920), z Polską (1921)
	II wojna światowa, wstępne porozumienie o porządku politycznym ustalono na konferencji w Jałcie (4–11.02.1945), a ostatecznie przebieg granic uregulował układ poczdamski (2.08.1945)
II połowa XX w.	Wojna domowa na Cyprze 1974
	Zjednoczenie Niemiec (1990) ← RFN i NRD
	Rozpad Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (1991) → restytucja Litwy, Łotwy i Estonii oraz proklamowanie niepodległości byłych republik związkowych tego państwa: Białorusi, Ukrainy, Mołdawii i Rosji
	Rozpad Jugosławii (1991–2008) → Słowenia, Chorwacja i Macedonia (1991), Bośnia i Hercegowina (1992), Federalna Republika Jugosławii (1992)
	Rozpad Czechosłowacji (1993) → Republika Czeska i Republika Słowacka
I połowa XXI w.	W miejsce Jugosławii powstało nowe państwo – Serbia i Czarnogóra (2003), które istniało do 3.06.2006, kiedy to kraj podzielono na dwa niezależne państwa, tj. Czarnogórę i Serbię; 17.02.2008 od Serbii jednostronnie oddzieliło się Kosowo

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Rykiel 2006, Matykowski 2008, Kaczmarek 2011.

Wiek XX przynosi wiele zmian w zakresie przebiegu granic w Europie. Szczególnie istotne zmiany, jakie zachodzą w pierwszej połowie XX w., są konsekwencją dwóch wojen światowych. I wojna światowa była wojną o nowy podział świata i zakończyła się traktatami pokojowymi, układami granicznymi i plebiscytami regulującymi kształtowanie się nowych granic w Europie. Były one wyrazem kompromisu, układu sił i ścierania się niejednokrotnie sprzecznych tendencji. Choć nie zawsze były to granice

etniczne czy naturalne (w sensie przyrodniczym), to jednak dążono do tego, by mapa polityczna w Europie zbliżona była do mapy narodowościowej, co znalazło swój wyraz we wzroście liczby państw (Bohdanowicz, Dzięcielski 2003, Otok 2005). Efektem zakończenia II wojny światowej były znaczne zmiany terytorialne, szczególnie w Europie Środkowo-Wschodniej, ustalone na konferencjach w Jałcie i Poczdamie (Otok 2005). Po 1945 r. w Europie Środkowo-Wschodniej powstał blok państw socjalistycznych, w skład którego wchodziło 13 państw wraz ze Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich (powiększył swój obszar o terytorium republik nadbałtyckich, tj. Litwy, Łotwy i Estonii oraz części Ukrainy i Białorusi, a także części Prus Wschodnich z Królewcem) (Bohdanowicz, Dzięcielski 2003).

Zmiany terytorialne w Europie, będące konsekwencją dwóch wojen światowych, powodują, iż nowo wytyczane granice państw istniejących czy też granice państw nowo powstałych rozłupują miasto na dwa niezależne organizmy, które od tego momentu funkcjonują w dwóch różnych systemach politycznych. Po I wojnie światowej powstały po rozpadzie Austro-Węgier na pograniczu polsko-czechosłowackim (obecnie czeskim) miasta Cieszyn i Český Těšín, czy też miasta Komárom i Komárno, znajdujące się dzisiaj na pograniczu węgiersko-słowackim. Po II wojnie światowej również najwięcej tego typu miast powstało w Europie Środkowo-Wschodniej, a jako przykład można wskazać podzielone miasta polsko-niemieckiego obszaru przygranicznego: Słubice i Frankfurt (O), Gubin i Guben, Łęknica i Bad Muskau czy Zgorzelec i Görlitz.

W drugiej połowie XX w. również obserwujemy zmiany przebiegu granic w Europie, których przyczyną nie były wojny, ale przemiany społeczno-polityczne dokonujące się pod koniec lat 80. w państwach Europy Środkowo-Wschodniej. Dotyczą one państw bloku wschodniego, który uległ rozpadowi – połączenie Niemiec, rozpad Związku Sowieckiego i powstanie suwerennych państw oraz rozpad Jugosławii i Czechosłowacji. Tak więc Europa końca XX w. przeżyła potężny wstrząs, a u jego podstaw znajdowały się rewizje granic i wyznaczanie nowych terytoriów państwowych, które w większości przypadków odbyły się na drodze pokojowej (Trojanowska-Strzęboszewska 2006). Rozpad państw spowodował przyrost prawie 10,1 tys. km nowych granic w latach 1991–2008 (Matykowski 2008). Przykładami miast powstałych w tym okresie są chociażby Narva i Ivangorod na pograniczu estońsko-rosyjskim czy Slavonski Brod i Bosanski Brod na pograniczu chorwacko-bośniackim.

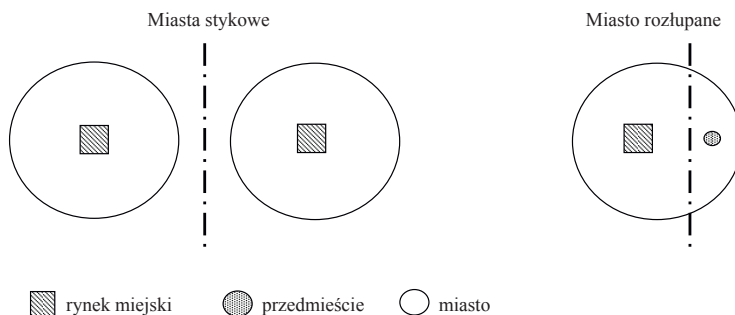
Początek XXI w. w Europie należy wiązać z konfliktami na tle etnicznym i religijnym głównie na Półwyspie Bałkańskim, spowodowały one przyrost nowych granic w Europie, przede wszystkim w wyniku powstania dwóch niezależnych państw, tj. Czarnogóry i Serbii, z której następnie jednostronnie oddzieliło się Kosowo. Z punktu widzenia prawa międzynarodowego i zgodnie z rezolucjami ONZ położona na południowy zachód od Serbii Republika Kosowa jest postrzegana przez jedno państwo jako część Serbii, a przez inne jako osobne państwo. Na arenie międzynarodowej Kosowo zostało uznane przez 97 państw, w tym przez Polskę.

Podsumowując, należy stwierdzić, iż generalnie miasta rozłupane są charakterystyczne dla Europy Środkowo-Wschodniej i Południowo-Wschodniej, która to część Europy

cechuje się największą płynnością granic i zmianą zasięgu terytorialnego państw. Natomiast dla Europy Zachodniej i Europy Północnej, które cechują się występowaniem stabilnych granic, bardziej charakterystycznym typem miast granicznych są miasta stykowe.

Typologia miast podzielonych

Wraz ze wzrostem zainteresowania problematyką obszarów przygranicznych na początku lat 90. ubiegłego wieku powstało szereg klasyfikacji miast podzielonych w różnych ujęciach, tworzonych z reguły na potrzeby konkretnego opracowania (Buur-sink 2001, Waack 2000, Kaczmarek 2005, Vandermorten 2007). Zdaniem autorki pod wpływem zmian przebiegu granic państwowych związanych z powstaniem nowych państw lub starych państw w nowych granicach mogą powstać dwa podstawowe typy miast granicznych (fr. *villes divisées*), a mianowicie: a) miasta podzielone klasyczne, poprzez wyznaczenie „nowej granicy państwowej” wewnątrz istniejących struktur miejskich określane mianem miast rozłupanych bądź rozerwanych przez granicę (fr. *villes de partage*), oraz b) miasta stykowe lub inaczej styczne do granicy czy też przylegające do granicy (fr. *villes contigües*), które wykształciły się po obu stronach granicy jako niezależne organizmy miejskie, stanowiąc niejednokrotnie biegun rozwoju po jej drugiej stronie (por. rysunek 1).

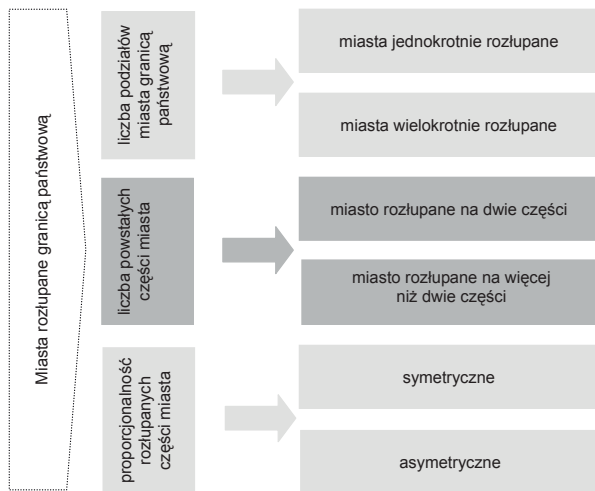

Rys. 1. Miasta graniczne

Źródło: opracowanie własne.

Miasta rozłupane granicą można klasyfikować zdaniem autorki w oparciu o 3 podstawowe kryteria: a) liczbę podziałów miasta granicą państwową, b) liczbę powstałych części miasta oraz c) proporcjonalność rozłupanych części miasta (por. rysunek 2).

Biorąc pod uwagę kryterium mówiące o liczbie podziałów miasta granicą państwową, można wyróżnić miasta jednokrotnie i wielokrotnie rozłupane przez granicę. Większość miast europejskich, tj. 15 miast, jednokrotnie uległa podziałowi granicą państwową, a tylko 4 miasta przeżywały podział wielokrotnie. W tej grupie znalazły się

Rys. 2. Typy miast rozłupanych granicą

Źródło: opracowanie własne.

miasta: Cieszyn i Český Těšín na pograniczu polsko-czeskim, Baarle-Nassau i Baarle-Hertog na pograniczu holendersko-belgijskim, Valka i Valga na pograniczu łotewsko-estońskim oraz Narva i Ivangorod na pograniczu estońsko-rosyjskim (por. rysunek 3).

Valka (Rosja)	1920	Valga (Rosja)
Republika Łotwy	1945	Republika Estonii
ZSRR	1991	ZSRR
Republika Łotwy		Republika Estonii
Narva (Liwonia)	1492	Ivangorod (Liwonia)
	1558	
Rosja	1581	Rosja
Szwecja	1590	Szwecja
	1611	Rosja
	1704	Szwecja
Rosja	1918	Rosja
Republika Estonii	1945	Republika Estonii
ZSRR	1991	ZSRR
Republika Estonii		Rosja

faza rozłupania

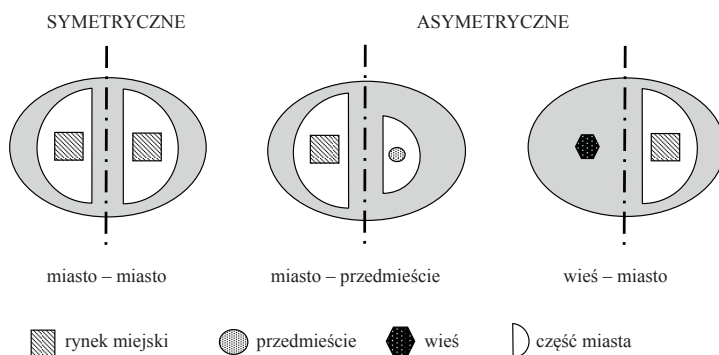
faza scalania

Rys. 3. Valka i Valga oraz Narva i Ivangorod jako przykłady miast wielokrotnie podzielonych granicą państwową

Źródło: opracowanie własne na podstawie Waack 2000.

W oparciu o kryterium liczby powstałych części miasta autorka wydzieliła miasta rozłupane na dwie oraz na więcej niż dwie części. Generalnie rozłupanie prowadzi do powstania dwóch niezależnych organizmów, niemniej zdarzyły się w historii Europy podziały miast na kilka (więcej niż dwie) bądź kilkadziesiąt części. W grupie 19 par miast podzielonych tylko jedna, tj. Baarle-Hertog i Barle-Nassau na pograniczu belgijsko-holenderskim, rozpadła się na dwa miasta, ale składające się z kilkadziesiątu części. Natomiast przykładami miast, które w swej historii były miastami podzielonymi, są chociażby Berlin (1945–1990), który od zakończenia II wojny światowej podzielony był na 4 strefy okupacyjne, a następnie od 1949 r. na dwie części: Berlin – stolica NRD oraz Berlin Zachodni, czy też Wiedeń (1945–1955), który analogicznie jak Berlin był podzielony na 4 sektory okupacyjne.

W kontekście miast rozłupanych przez granicę można mówić również o miastach symetrycznych i asymetrycznych. Przykładów miast o niesymetrycznym rozłupanu granicą jest zdecydowanie więcej aniżeli symetrycznych. Niesymetryczny podział granicą państwową powoduje powstanie dwóch nierównych części: części mniejszej o charakterze załączkowym, która stanowi przedmieścia miasta bądź wieś i której znacznie trudniej jest przystosować się do nowych warunków funkcjonowania, oraz części większej o charakterze rozwiniętym w procesie historycznym, która dysponuje zasadniczą infrastrukturą pozwalającą na bezkolizyjne funkcjonowanie tej części miasta (por. rysunek 4).

Rys. 4. Miasta podzielone: symetryczne i asymetryczne

Źródło: opracowanie własne.

Odcięte granicą państwową mniejsze części miast, będące od momentu podziału samodzielными jednostkami przestrzennymi, z czasem ulegają procesowi urbanizacji bądź ruralizacji. Wszystko zależy od stopnia zaangażowania władz w tworzenie nowych miejsc pracy, jak również niezbędnej infrastruktury zarówno technicznej, jak i społecznej oraz bazy mieszkaniowej, sprzyjającej napływowi ludności na ten obszar. Stąd też pewne miasta awansują w hierarchii ośrodków miejskich, inne zaś ulegają degradacji, przekształcając się niekiedy w obszar wiejski.

Miasta podzielone na granicach Europy

Według ustaleń autorki do miast rozłupanych na kontynencie europejskim zalicza się 19 par miast, w tym aż 12 znajduje się w Europie Środkowo-Wschodniej¹, charakteryzującej się większą niestabilnością granic aniżeli pozostała część Europy. Miasta te różnią się wielkościami zarówno pod względem powierzchni, jak i liczby mieszkańców. Kierując się kryterium wielkości miasta ze względu na liczbę jego mieszkańców, można wyróżnić miasta: a) bardzo małe, do 10 tys. mieszkańców, b) małe, 10–20 tys. mieszkańców, c) średnie, 20–50 tys. mieszkańców, d) duże, 50–100 tys. mieszkańców oraz e) bardzo duże, powyżej 100 tys. mieszkańców (por. tabela 2).

Tabela 2

Podzielone miasta graniczne Europy (stan na 14.04.2014)

Lp.	Państwo	Przygraniczny zespół miejski	Liczba ludności	Powierzchnia w km ²	Przygraniczny zespół miejski	
					liczba ludności	powierzchnia w km ²
Miasta na wewnętrznych granicach UE						
1	Polska	Słubice (31.12.2012)	16 902	19,21	75 439	167,21
	Niemcy	Frankfurt n. Odrą (31.12.2012)	58 537	148,00		
2	Polska	Gubin (31.12.2012)	17 019	20,68	34 990	64,48
	Niemcy	Guben (31.12.2012)	17 971	43,80		
3	Polska	Łęknica (31.12.2012)	2 602	16,43	6 290	31,77
	Niemcy	Bad Muskau (31.12.2012)	3 688	15,34		
4	Polska	Zgorzelec (31.12.2012)	32 278	15,88	86 392	83,11
	Niemcy	Görlitz (31.12.2012)	54 114	67,23		
5	Polska	Cieszyn (31.12.2012)	36 119	28,60	60 513	62,40
	Republika Czeska	Český Těšín (26.03.2011)	24 394	33,80		
6	Holandia	Baarle-Nassau (1.01.2011)	3 240	1,24	5 870	8,74
	Belgia	Baarle Hertog (1.01.2013)	2 630	7,50		
7	Niemcy	Herzogenrath (31.12.2012)	46 478	33,40	93 262	55,30
	Holandia	Kerkrade (1.01.2014)	46 784	21,90		

¹ Obecnie do Europy Środkowo-Wschodniej zalicza się państwa Grupy Wyszehradzkiej, tj. Polskę, Czechy, Słowację i Węgry, państwa nadbałtyckie, które odłączyły się od ZSRR, tj. Litwę, Łotwę i Estonię, państwa powstałe po rozpadzie Jugosławii, tj. Słowenię, Chorwację, Bośnię i Hercegowinę, Serbię, Czarnogórę, Macedonię, Kosowo, oraz pozostałe kraje bałkańskie, tj. Rumunię, Bułgarię i Albanie (Bański 2008).

Tabela 2 cd.

Lp.	Państwo	Przygraniczny zespół miejski	Liczba ludności	Powierzchnia w km ²	Przygraniczny zespół miejski	
					liczba ludności	powierzchnia w km ²
8	Austria	Bad Radkersburg (1.01.2013)	1 310	2,16	4 425	5,16
	Słowenia	Gornja Radgona (1.01.2013)	3 115	3,00		
9	Austria	Gmünd (1.01.2013)	5 377	25,18	8 837	37,27
	Republika Czeska	České Velenice (26.03.2011)	3 460	12,09		
10	Węgry	Komárom (1.01.2013)	19 200	70,17	53 761	173,33
	Słowacja	Komárno (31.12.2013)	34 561	103,16		
11	Estonia	Valga (31.12.2013)	12 261	16,54	17 482	30,09
	Łotwa	Valka (1.01.2013)	5 221	14,36		
12	Finlandia	Tornio (31.12.2012)	17 196	34,83	22 052	39,26
	Szwecja	Haparanda (31.12.2012)	4 856	4,43		
13	Włochy	Gorizia (31.12.2012)	35 532	41,10	48 529	44,60
	Słowenia	Nova Gorica (1.01.2013)	12 997	3,50		
Miasta na zewnętrznych granicach UE						
14	Szwajcaria	Laufenburg (31.12.2012)	3 268	14,50	11 926	38,08
	Niemcy	Laufenburg (Baden) (31.12.2012)	8 658	23,58		
15	Szwajcaria	Rheinfelden (31.12.2012)	12 174	16,03	44 100	78,87
	Niemcy	Rheinfelden (Baden) (31.12.2012)	31 926	62,84		
16	Estonia	Narva (31.12.2011)	58 663	84,54	69 106	92,24
	Rosja	Ivangorod (1.01.2013)	10 443	7,70		
17	Republika Cypryjska	Nikozyja Południowa (grecka) (1.10.2011)	264 222	–	325 600	111,00
	Turecka Republika Północnego Cypru	Nikozyja Północna (turecka) (4.12.2011)	61 378	–		
18	Chorwacja	Slavonski Brod (31.03.2011)	53 531	50,27	62 094	–
	Bośnia i Hercegowina	Bosanski Brod (1.10.2013)	8 563	–		
19	Watykan	Watykan	842	0,44	2 639 684	1 508,04
	Włochy	Rzym	2 638 842	1 507,60		

„–” – brak danych

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.citypopulation.de (dostęp 5–6 maja 2014).

Spośród 38 miast podzielonych aż 14 cechuje się liczbą ludności do 10 tys. mieszkańców, czyli w przyjętej strukturze wielkościowej należą do miast określanych jako bardzo małe. Jest to najliczniejsza spośród wszystkich wyróżnionych grup wielkościowych miast. Wśród nich jest aż pięć par miejskich zespołów przygranicznych, tj. Łęknica i Bad Muskau na pograniczu polsko-niemieckim, Baarle-Nassau i Baarle-Hertog na pograniczu holendersko-belgijskim, Bad Radkersburg i Gornja Radgona na pograniczu austriacko-słoweńskim, Gmünd i České Velenice na pograniczu austriacko-czeskim oraz Laufenburg i Laufenburg (Baden) na pograniczu szwajcarsko-niemieckim. Do drugiego typu wielkościowego zaliczono 9 miast, w tym jeden przygraniczny zespół miejski, tj. Gubin i Guben na pograniczu polsko-niemieckim. Trzeci typ miast zaliczanych do średnich reprezentuje 8 miast, w tym dwa zespoły miejskie, tj. Cieszyn i Český Těšín na pograniczu polsko-czeskim oraz Herzogenrath i Kerkrade na pograniczu niemiecko-holenderskim. Do grupy miast liczących 50–100 tys. mieszkańców zaliczono 5 miast, natomiast w grupie miast największych, liczących powyżej 100 tys. mieszkańców, znalazły się 2 miasta, tj. Nikozja Południowa (cypryjska) oraz Rzym.

Podobną analizę można przeprowadzić w oparciu o miarę wielkości powierzchni. Z analizy wyłączono trzy miasta z powodu braku danych statystycznych, a są to: Nikozja Południowa, Nikozja Północna oraz Bosanski Brod. Przyjęto pięć klas wielkościowych miast, a mianowicie: a) do 10 km², b) 10–20 km², c) 20–50 km², d) 50–100 km² oraz e) powyżej 100 km². Do miast najmniejszych (wielkość powierzchni do 10 km²) zaliczono 8 miast, w tym dwa zespoły przygraniczne, tj. Baarle-Nassau i Baarle-Hertog na pograniczu holendersko-belgijskim oraz Bad Radkersburg i Gornja Radgona na pograniczu austriacko-słoweńskim. Druga grupa reprezentowana jest przez 9 miast, których wielkość mieści się w granicach 10–20 km². W tej grupie wielkościowej spotyka się 2 przygraniczne zespoły miejskie, tj. Łęknica i Bad Muskau na pograniczu polsko-niemieckim oraz Valga i Valka na pograniczu estońsko-łotewskim. W trzeciej grupie wielkościowej o powierzchni 20–50 km² znalazło się 10 miast, w tym aż 3 przygraniczne zespoły miejskie, tj. Gubin i Guben na pograniczu polsko-czeskim, Cieszyn i Český Těšín na pograniczu polsko-czeskim oraz Herzogenrath i Kerkrade na pograniczu niemiecko-holenderskim. Do czwartej grupy wielkościowej zaliczono 5 miast, z kolei w grupie miast największych pod względem zajmowanej powierzchni znalazły się 3 miasta, tj. Frankfurt (O), Komárno oraz Rzym.

Ciekawą analizę przeprowadzono w oparciu o dwa – wcześniej rozpatrywane osobno – mierniki, a mianowicie: liczbę ludności i wielkość powierzchni. Wykorzystując te miary, analizowano na poziomie par miast poziom ich asymetrii. Z powodu braku danych statystycznych z analizy wyłączono następujące pary: Nikozję Południową i Nikozję Północną na pograniczu cypryjsko-tureckim oraz Slavonski Brod i Bosanski Brod na pograniczu chorwacko-serbskim. Wyniki tej analizy zawarto w tabeli 3.

Poziom asymetrii, mierzony ilorazem miasta większego do miasta mniejszego w badanej parze, wyznaczają przyjęte wartości, a mianowicie: a) mała asymetria – iloraz wynosi do 1,4, b) umiarkowana asymetria – 1,5 do 2,4, oraz c) duża asymetria – 2,5 i więcej. Przygranicznym zespołem miejskim charakteryzującym się najmniejszą

Tabela 3

Poziom asymetrii przygranicznych zespołów miejskich

Powierzchnia	Liczba ludności		
	do 1,4	1,5–2,4	2,5 i więcej
do 1,4	Lęknica i Bad Muskau	Cieszyn i Český Těšín Bad Radkersburg i Gornja Radgona Valga i Valka	
1,5–2,4	Gubin i Guben Herzogenrath i Kerkrade	Gmünd i České Velenice Komárom i Komárno	Laufenburg i Laufenburg (Baden)
2,5 i więcej	Baarle-Nassau i Baarle-Hertog	Zgorzelec i Görlitz	Słubice i Frankfurt (O) Gorzizia i Nova Gorica Rheinfelden i Rheinfelden (Baden) Tornio i Haparanda Narva i Ivangorod Watykan i Rzym

Źródło: opracowanie własne.

asymetrią zarówno pod względem liczby mieszkańców, jak i wielkości powierzchni jest Lęknica i Bad Muskau na pograniczu polsko-niemieckim. Można by się pokusić o stwierdzenie, iż ten zespół miejski spośród wszystkich badanych najbardziej odpowiada wersji symetrycznego zespołu miejskiego. Po przeciwnej stronie znajdują się zespoły miejskie, dla których wskaźniki asymetrii są największe. Do grupy tej należą podzielone miasta: Słubice i Frankfurt (O) (poziom asymetrii: liczba ludności – 3,5, powierzchnia – 7,7), Gorzizia i Nova Gorica (2,7 i 11,7), Rheinfelden i Rheinfelden (Baden) (2,6 i 3,9), Tornio i Haparanda (3,5 i 7,9), Narva i Ivangorod (5,6 i 11,0) oraz Watykan i Rzym.

Nietypowymi przykładami miast podzielonych są: Baarle-Nassau i Baarle-Hertog na pograniczu holendersko-belgijskim, które uległy rozłupaniu na dwa miasta, ale składające się z kilkudziesięciu części; Nikozja Północna i Nikozja Południowa, będąca jedyną nie tylko w Europie, ale i na świecie podzieloną stolicą (między Turków i Greków); czy też podziurawiony administracyjnie Rzym, z którego wyodrębniono miasto-państwo Watykan.

Jak już wcześniej wspomniano, miasta podzielone mogą ulec rozłupaniu najczęściej na dwie części, niemniej zdarzyły się w historii Europy podziały miast na kilka (więcej niż dwie) bądź kilkadziesiąt części. Do tej kategorii miast zaliczyć można powstałe w 1831 roku Baarle-Nassau i Baarle-Hertog na pograniczu holendersko-belgijskim, które tworzą niepowtarzalną strukturę przestrzenną. Stanowią one rzadki przypadek enklaw i eksklaw (30 enklaw) na kontynencie europejskim, przypominających układankę puzzle, których poszczególne części należą do dwóch państw. Gmina miejska

Barle-Hertog złożona jest z 22 eksklaw stanowiących enklawy w holenderskiej gminie miejskiej Baarle-Nassau, gmina miejska Baarle-Nassau natomiast składa się z 8 enklaw, w tym sześciu w centralnej eksklawie belgijskiej, jednej enklawy w okolicach Ulicoten (de Withagen) oraz jednej eksklawy na terenie Belgii, w pobliżu wsi Zonderingen (Vossenbergh) (por. Sobczyński 2006, Żelichowski 2008). Ciekawe jest również to, że oba miasta położone są na terytorium Belgii.

Przykładem miasta, które w swej historii było miastem podzielonym, jest obecna stolica Niemiec, czyli Berlin. Miasto od zakończenia II wojny światowej podzielone było na 4 strefy okupacyjne (sektor francuski, sektor brytyjski, sektor amerykański oraz sektor radziecki), a następnie od 1949 r. jego wschodnia część (sektor sowiecki) stała się stolicą NRD, natomiast część zachodnia miasta, czyli Berlin Zachodni (wraz z eksklawami m.in. w Poczdamie), formalnie nie była częścią ani RFN, ani NRD, choć ta pierwsza wykonywała niektóre funkcje w zakresie reprezentacji Berlina Zachodniego na forum międzynarodowym (Sobczyński 2006, Robinson 1953). Podział ten utrzymał się aż do 1990 r., czyli do zjednoczenia Niemiec. Po zniesieniu granicy państwowej, której symbolicznym przejawem było zburzenie muru oddzielającego Berlin i Berlin Zachodni (Mur Berliński), natychmiast przystąpiono do niwelowania różnic w zakresie rozwoju społeczno-gospodarczego między jego częściami. Dziś Berlin, stolica zjednoczonych Niemiec, jest trzecim co do wielkości miastem Unii Europejskiej (po Londynie i Paryżu), a tym samym jedną z ważniejszych w Europie metropolii globalnych.

Fenomenem w skali światowej jest miasto Nikozja, będące stolicą Cypru, a zarazem jego największym miastem. Nikozja jest jedyną na świecie podzieloną stolicą – na dwie niesymetryczne części: a) mniejszą część północną „turecką” oraz b) większą część południową „cypryjską”, która należy do Greków (por. tabela 2). W mieście od 1964 r. istnieje „zielona linia” oddzielająca greckie i tureckie dzielnice mieszkaniowe. Ponadto w 1974 r., czyli podczas ostatecznego podziału miasta na dwie części, ustanowiono w mieście strefę zdemilitaryzowaną utrzymywaną przez siły pokojowe ONZ (*Konflikty...* 2008). Turcy cypryjscy uważają północną część Nikozji za stolicę proklamowanej w 1983 roku Tureckiej Republiki Północnego Cypru, której nie uznała społeczność międzynarodowa, a jej istnienie jest możliwe tylko dzięki pomocy otrzymywanej z Turcji (Adamczyk 2002). Natomiast część południowa Nikozji należy do Greków i jest stolicą powstałej w 1960 r. Republiki Cypryjskiej, uznanej na arenie międzynarodowej, która od 1 maja 2004 r. jest pełnoprawnym członkiem Unii Europejskiej. Obecnie nic nie wskazuje na to, aby podzielona stolica stała się znowu jednym miastem, w którym bez żadnych granic będą żyć wyznawcy różnych religii i różnych narodowości.

Sztandarowym przykładem miast rozłupanych granicą państwową są Kerkrade i Herzogenrath położone na pograniczu holendersko-niemieckim. Miasta te mają wspólną przeszłość, gdyż do roku 1815 rozwijały się jako jedno miasto. Obecnie cechuje je podobna liczba mieszkańców (po ok. 50 tys.) oraz brak asymetrii w poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego, co stanowi duże ułatwienie na drodze do ich integracji.

Już od 1991 r. trwa intensywna kooperacja miast (instytucjonalna, komunalna i gospodarcza), która zaowocowała utworzeniem w 1997 r. przez rady miejskie obu miast Stowarzyszenia Celowego pod wspólną unijną nazwą – Eurode, które ma służyć jako platforma dla wspólnej przestrzeni miejskiej ponad granicami (Kaczmarek 2005).

Mówiąc o miastach podzielonych, należy również wspomnieć o miastach podziurawionych administracyjnie. Są to miasta, wewnątrz których znajdują się inne miasta, najczęściej reprezentujące przynależność terytorialną do tego samego państwa, z którego zostały wydzielone (np. Kopenhaga (Dania) z miastami wydzielonymi, tj. Frie-driksbourg i Christiania), choć znany jest przykład wydzielonego miasta-państwa. Takim właśnie miastem podziurawionym administracyjnie jest Rzym, z którego w 1929 roku wydzielono miasto-państwo kościelne Watykan (*Stato Della Città del Vaticano*). Rozdział Watykanu od Rzymu nastąpił na mocy traktatów laterańskich, regulujących stosunki między Stolicą Apostolską a Włochami. Położony na zachodnim brzegu Tybru Watykan jest nie tylko najmniejszym państwem świata (44 ha), ale i jedynym istniejącym miastem-państwem w obrębie stolicy innego państwa. Od czasów średniowiecza większa część miasta-państwa otoczona jest murem, a od strony Placu św. Piotra granicę wyznacza otaczająca go dwoma łukami kolumnada (Sobczyński 2006).

Proces sklejania miast po 1990 roku

W 2012 r. ogłoszono konkurs plastyczny wśród uczniów szkół podstawowych w Cieszynie pod hasłem „Cieszyn za sto lat oczami wyobraźni”. Uczestnikom konkursu zaproponowano, aby odnosząc się do obecnego wyglądu Cieszyna lub śladów jego przeszłości i historii, puścili wodze wyobraźni i odbyli podróż w przyszłość miasta podzielonego (por. rysunek 5).

W pracach uczniowskich pojawiły się zarówno całkiem futurystyczne widoki Cieszyna, jak i wizje łączące istniejące, współczesne lub zabytkowe elementy architektury z najbardziej wymyślnymi konstrukcjami przyszłości. Wiele z tych prac przedstawiało także podzielone miasta jako jedno miasto, połączone siecią wzajemnych kontaktów. Należy zauważyć, że podzielone niegdyś granicą państwową miasta ulegają sklejanemu w ostatnich dwóch dziesięcioleciach. Wydaje się, że erozja granic państwowych i procesy integracyjne w Europie z czasem doprowadzą, jak zauważa Kaczmarek (2005, s. 305), do integracji tych rozłupanych jednostek przestrzennych, a w dalszej perspektywie amalgamacji podzielonych miast granicznych, choć to proces długotrwały i nie zawsze samoorganizujący się. Należy jeszcze zwrócić uwagę na fakt, iż większą szansę na scalenie mają te miasta podzielone, które położone są na wewnętrznych granicach Unii Europejskiej (włączając Szwajcarię), a ponadto cechuje je podobna liczba ludności, brak asymetrii w rozwoju społeczno-gospodarczym oraz brak większych różnic politycznych. Wydaje się, że współcześnie tej – jak na razie – wyidealizowanej sytuacji najbardziej odpowiadają miasta podzielone położone na pograniczu holendersko-belgijskim, niemiecko-holenderskim czy szwajcarsko-niemieckim.

a)

b)

Rys. 5. „Cieszyn za sto lat oczami wyobraźni”: a) wyróżnienie, Wiktoria Pietroszek, lat 9, SP nr 2 z Oddziałami Integracyjnymi w Cieszynie; b) I miejsce, Katarzyna Sabela, lat 10, SP nr 2 z Oddziałami Integracyjnymi w Cieszynie; c) Maja Lipa, lat 13, SP nr 7 w Cieszynie

Źródło: Kulczyńska 2012.

Bibliografia

- Bański J., 2008, *Polska i Europa Środkowo-Wschodnia w koncepcjach podziału Europy*, „Prace Geograficzne” 218.
- Barbag J., 1987, *Geografia polityczna ogólna*, Państwowe Wydaw. Naukowe, Warszawa.
- Bielawska A., 2009, *Polsko-niemiecka uniwersytecka współpraca transgraniczna w regionie Brandenburgia-Lubuskie na przykładzie Collegium Polonicum*, [w:] *Pogranicze polsko-niemieckie po roku 2004. Nowa jakość sąsiedztwa?*, red. J. Jańczak, M. Musiał-Karg, Wydaw. Adam Marszałek, Toruń, s. 187–213.
- Bierwaczonek K., 2008, *Percepcja i waloryzacja przestrzeni miasta. Studium porównawcze z socjologii przestrzeni na przykładzie Będzina, Cieszyna, Mikołowa i Żywca*, Wydaw. Górnośląskiej WSP, Mysłowice.
- Billert A., 2007, *Rewitalizacja dawnego Starego Miasta w Frankfurt (Oder)*, [w:] *Odbudowa i rewitalizacja starych miast w Głogowie, Lubaniu, Polkowicach, Frankfurt (Oder), Görlitz i Kamenz*, red. A. Billert, Gmina Miejska Lubań, Lubań, s. 79–99.
- Bohdanowicz J., Dzięcielski M., 2003, *Zarys geografii historycznej i politycznej cywilizacji*, Wydaw. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
- Borusiak B., Małkowska M., Mikołajczyk J., Sławińska M., 2003, *Strategie marketingowe w handlu detalicznym i ich oddziaływanie na zachowania nabywców – analiza porównawcza Polska–Niemcy*, [w:] *Rozwój gospodarczy i rozwój przedsiębiorstw na pograniczu polsko-niemieckim w procesie integracji Polski z Unią Europejską*, red. R. Barczyk, Akademia Ekonomiczna, Poznań, s. 250–315.

- Brańka T., 2009, *Tornio-Haparanda. A unique result of neighboring town's collaboration*, [w:] *Conflict and cooperation in divided cities*, red. J. Jańczak, Logos Verlag, Berlin, s. 191–204.
- Brol R., 2004, *Zgorzelec / Görlitz – miasto transgraniczne w Unii Europejskiej*, [w:] *Rozwój miast i zarządzanie gospodarką miejską*, red. J. Ślodziak, Wydaw. Uniwersytetu Opolskiego, Opole, s. 115–124.
- Buursink J., 2001, *The binational reality of border-crossing cities*, „GeoJournal” 54.
- Ciok S., Dołzbłasz S., Leśniak M., Raczyk A., 2008, *Polska – Niemcy. Współpraca i konkurencja na pograniczu*, „Studia Geograficzne” 81, Wydaw. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Czarniecka-Markindorf L., 2002, *Tereny powojkowe – szansa czy zagrożenie?*, [w:] *Recycling przestrzeni. Zagospodarowanie terenów poprzemysłowych i powojkowych*, red. J. Gleisenstein, J. Hess, M. Kalinowska, K. Kowala-Stamm, Collegium Polonicum, Słubice, s. 20–25.
- Dolata M., 2004, *Funkcjonowanie Europejskiego Uniwersytetu Viadrina i Collegium Polonicum oraz ich rola w rozwoju społeczno-gospodarczym Frankfurtu nad Odrą i Słubic*, [w:] *Regionalny wymiar integracji europejskiej. Przekształcenia regionalnych struktur funkcjonalno-przestrzennych*, red. S. Ciok, D. Ilnicki, Rozprawy Naukowe Instytutu Geografii i Rozwoju Regionalnego Uniwersytetu Wrocławskiego VIII/1, Wrocław, s. 255–268.
- Dresler K., 2006, *Słubfurt jako przykład integracji miast granicznych Słubic i Frankfurtu*, [w:] *Rozwój miast i regionów w procesie integracji europejskiej*, red. Z. Przygodzki, Wydaw. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 199–204.
- Foucher M., 1991, *Fronts et frontières. Un tour du monde géopolitique*, Fayard, Paris.
- Garand M., Kowala-Stamm K., 2003, *Percepcja przestrzenna granicy i obszaru przygranicznego na przykładzie Słubfurtu*, [w:] *Grenze – Granica. Prace interdyscyplinarne o podobieństwach, barierach i horyzontach myślowych z perspektywy polsko-niemieckiej*, red. B. Breysach, A. Paszek, A. Tölle, Logos Verlag, Berlin, s. 375–387.
- Graff J., 2006, *Einzelhandel ohne Grenzen? Konsumentenverhalten und Angebotsstrukturen in der Doppelstadt Frankfurt (Oder) – Słubice*, Freie Universität Berlin, maszynopis pracy dyplomowej.
- Grimm F.D., Weigel O., 1995, *Siedlungsstruktur und Zentrumsysteme westlich von Oder und Neiße. Historischer Hintergrund und Entwicklungstrend*, „Beiträge zur Regionalen Geographie” 38.
- Grykień S., Waack Ch., 1998, *The impact of changes in political system on connection between Görlitz and Zgorzelec inhabitants*, [w:] *Przekształcenia regionalnych struktur funkcjonalno-przestrzennych*, red. S. Ciok, J. Łoboda, Studia Geograficzne 69, Wydaw. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław, s. 273–280.
- Jajeśniak-Quast D., Stokłosa K., 2000, *Geteilte Städte an der Oder und Neiße. Frankfurt (Oder) – Słubice, Guben – Gubin und Görlitz – Zgorzelec 1945–1995*, Berlin Verlag Arno Spitz, Berlin.
- Jańczak J., 2009a, *Cross-border governance jako koncepcja wspólnego zarządzania miastem podzielonym. Efektywność w warunkach członkostwa w UE*, [w:] *Pogranicze polsko-niemieckie po 2004 roku. Nowa jakość sąsiedztwa?*, red. J. Jańczak, M. Musiał-Karg, Wydaw. Adam Marszałek, Toruń, s. 214–237.
- Jańczak J., 2009b, *Gorizia – Nova Gorica. Between unification and reunification*, [w:] *Conflict and cooperation in divided cities*, red. J. Jańczak, Logos Verlag, Berlin, s. 122–132.
- Kaczmarek J., 2011, *Gubin i Guben – miasta na pograniczu. Socjologiczne studium sąsiedztwa*, Wydaw. Naukowe UAM, Poznań.
- Kaczmarek T., 1999, *Frankfurt nad Odrą i Słubice – formy symbiozy miast przygranicznych*, [w:] *Przestrzeń miejska, jej organizacja i przemiany*, XII Konwersatorium Wiedzy o Mieście, Wydaw. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 133–141.
- Kaczmarek T., 2005, *Struktury terytorialno-administracyjne i ich reformy w krajach europejskich*, Wydaw. Naukowe UAM, Poznań.
- Kłosowski F., 2001, *Usługi w miastach granicznych Cieszyn i Czeski Cieszyn*, [w:] *Problemy społeczno-demograficzne pogranicza polsko-czeskiego na przykładzie Śląska Cieszyńskiego*, red. J. Runge, F. Kłosowski, Wydaw. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, s. 189–213.
- Kłosowski F., Runge J., 1999, *Usługi w przestrzeni miejskiej na przykładzie Cieszyna*, [w:] *Przestrzeń miejska. Jej organizacja i przemiany*, XII Konwersatorium Wiedzy o Mieście, Wydaw. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 21–29.
- Konecka B., Weltrowska J., 1997, *Funkcje handlowe Cieszyna i Cieszyna Czeskiego*, [w:] *Geografia osadnictwa, ludności i turystyki wobec transformacji systemowej*, red. M. Maik, D. Sokołowski, Wydaw. Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń, s. 223–226.

- Konflikty współczesnego świata*, 2008, Wydaw. Naukowe PWN, Warszawa.
- Kopka A., 2010, *Rola jednostek akademickich w procesie polsko-niemieckiej integracji w rejonach przygranicznych na przykładzie Słubicy i Frankfurtu nad Odrą*, [w:] *Pogranicze polsko-niemieckie na tle granic i pograniczy europejskich*, red. J. Jańczak, M. Musiał-Karg, L. Wojnicz, Wydaw. Naukowe WNPiD UAM, Poznań, s. 57–70.
- Krátke S., 1996, *Where East meets West: the German-Polish border region in transformation*, "European Planning Studies" 4, 6.
- Kulczyńska K., 2004, *Funkcjonowanie i oddziaływanie Collegium Polonicum w Słubicach jako ośrodka akademickiego*, [w:] *Badania geograficzne w poznawaniu środowiska*, red. Z. Michalczyk, Wydaw. Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 553–558.
- Kulczyńska K., 2006, *Tereny powojkowe – nowe funkcje starych przestrzeni miejskich (przykład Słubicy)*, [w:] *Nowe przestrzenie, ich organizacja i funkcje*, red. I. Jażdżewska, XIX Konwersatorium Wiedzy o Mieście, Wydaw. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 141–151.
- Kulczyńska K., 2008, *Rozmieszczenie i funkcjonowanie usług w mieście przygranicznym Słubice*, [w:] *Mechanizmy i uwarunkowania budowania konkurencyjności miast*, red. J. Słodczyk, E. Szafranek, Wydaw. Uniwersytetu Opolskiego, Opole, s. 203–212.
- Kulczyńska K., 2010a, *The Gubin-Guben transborder urban complex as an arena of consumer behaviour*, "Bulletin of Geography (Socio-Economic Series)" 14.
- Kulczyńska K., 2010b, *Usługi jako czynnik kształtujący przestrzeń podzielonych miast pogranicza*, [w:] *Obszary metropolitalne we współczesnym środowisku geograficznym*, red. M. Barwiński, Oddział Łódzki PTG, Łódź, s. 127–135.
- Kulczyńska K., 2011a, *Nowe formy zagospodarowania przestrzeni miejskiej jako wyznacznik przemian społeczno-gospodarczych i sukcesji w miastach przygranicznych*, [w:] *Lokalne i regionalne problemy gospodarki przestrzennej*, red. W. Gulczyński, Wydaw. Wyższej szkoły Biznesu w Gorzowie Wielkopolskim, Gorzów Wielkopolski, s. 123–137.
- Kulczyńska K., 2011b, *Słubfurt – idea euromiasta na pograniczu polsko-niemieckim*, [w:] *Procesy urbanizacji i ich uwarunkowania na początku XXI wieku*, red. J. Słodczyk, M. Śmigielka, „Studia Miejskie” 4, s. 161–169.
- Kulczyńska K., Basta G., 2013, *Zmiana funkcji terenów powojkowych w Słubicach*, [w:] *Lokalne i regionalne problemy gospodarki przestrzennej III*, red. W. Gulczyński, Wydaw. Wyższej Szkoły Biznesu w Gorzowie Wielkopolskim, Gorzów Wielkopolski, s. 279–299.
- Kulczyńska K., Matykowski R., 2008, *Struktura przestrzenno-handlowa przygranicznego zespołu miejskiego Český Těšín–Cieszyn*, [w:] *Współczesne problemy badawcze geografii polskiej – geografia człowieka*, red. D. Świątek, M. Bednarek, P. Siłka, PAN IgiPZ, Warszawa, s. 202–207.
- Kulczyńska K., Matykowski R., 2011, *Images of the urban spaces of Cieszyn*, "Bulletin of Geography (Socio-Economic Series)" 15.
- Kulczyńska K., Matykowski R., Siwek T., 2011, *Przygraniczne miasto podzielone jako ośrodek rozwoju subregionalnego: na przykładzie zespołu miejskiego Cieszyn–Český Těšín*, [w:] *Przekształcenia regionalnych struktur funkcjonalno-przestrzennych. Zmiany funkcjonalno-przestrzenne miast i obszarów wiejskich*, red. B. Namysłał, Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław, s. 133–143.
- Kurcz Z., 2006, *Die Entstehung eines sozialen Grenzgebietes. Polnisch-deutsche Erfahrungen am Beispiel der Einwohner Gubin*, [w:] *Soziale Konflikte und nationale Grenzen in Ostmitteleuropa*, ed. D. Jajeśniak-Quast, T. Lorenz, U. Müller, K. Stokłosa, Berliner Wissenschafts-Verlag, Berlin, s. 81–91.
- Kurzwey M., 2007, *Słubfurt – miasto na granicy dwóch krajów*, „Przegląd Zachodni” 4.
- Kurzwey M., 2008, *Słubfurt – miasto na granicy państwowej, której nie ma*, „Pro Libris” 4(25).
- Leśniak M., 2004, *Europa – miasta na polskiej granicy zachodniej – uwarunkowania i wizje rozwoju*, [w:] *Rozwój miast i zarządzanie gospodarką miejską*, red. J. Słodczyk, Wydaw. Uniwersytetu Opolskiego, Opole, s. 125–138.
- Lisiecki S., 2009, *O granicach naturalnych, politycznych, społecznych i... granicach w głowie. Szkice do socjologii pogranicza polsko-niemieckiego*, Wydaw. Naukowe UAM, Poznań.
- Lundén T., 2007, *Border agglomerations in the Baltic area: obstacles and possibilities for local interaction*, "Geographia Helvetica Jg." 62/H. 1.

- Lundén T., 2009, *Vlga-Valka, Narva-Ivangorod. Estonia's divided order cities – co-operation and conflict within and beyond the EU*, [w:] *Conflict and cooperation in divided cities*, ed. J. Jańczak, Logos Verlag, Berlin, s. 133–149.
- Lundén T., Mellbourn A., v. Wedel J., Balogh P., 2009, *Szczecin. A cross-border center of conflict and cooperation*, [w:] *Conflict and cooperation in divided cities*, red. J. Jańczak, Logos Verlag, Berlin, s. 109–121.
- Ładysz J., 2008, *Wpływ redukcji funkcji granicy państwowej na rozwój współpracy transgranicznej na przykładzie współpracy miast granicznych Zgorzelca i Goerlitz*, [w:] *Przekształcenia regionalnych struktur funkcjonalno-przestrzennych. Europa bez granic – nowa jakość przestrzeni*, red. S. Dołzbłasz, A. Raczyk, Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego, Wrocławski, Wrocław, s. 83–91.
- Łoboda J., Ciok S., 1995, *Probleme und Perspektiven der deutsch-polnischen Zusammenarbeit in den Grenzgebieten*, [w:] *Wissenschaftseinrichtungen und Strukturentwicklung in der Grenzregion. Modellfall Europa – Universität Viadrina Frankfurt (O)*, red. W. Pfeiffer, Wydaw. Naukowe UAM, Poznań, s. 73–80.
- Makaro J., 2009, *Euromiasto: atrakcyjny sztyl czy urzeczywistnianie się roli transgraniczności*, [w:] *Polskie transgranicza*, red. Z. Kurcz, A. Sakson, Wydaw. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław, s. 71–88.
- Mackré Q., 2009, *Géopolitique de Francfort-Sur-l'Oder/Stubice, ville-doublon sur une frontière en déconstruction*, „L'Espace Politique” 8/2, <http://espacepolitique.revues.org/index1348.html> (dostęp 22 kwietnia 2013).
- Matykowski R., 2008, *Trwałość i zmienność granic w Europie*, „Przegląd Zachodni” 3.
- Matykowski R., Kulczyńska K., 2008, *Spoleczno-kulturowe i przestrzenne aspekty szaty informacyjnej miasta przygranicznego*, [w:] *Kulturowy aspekt badań geograficznych*, red. E. Orłowska, „Studia Teoretyczne i Regionalne” 5, s. 141–157.
- Matykowski R., Schaefer K., 1996, *Spoleczne i ekonomiczne aspekty funkcjonowania przygranicznego zespołu miejskiego Gubin-Guben*, „Biuletyn KPZK PAN” 171.
- Matykowski R., Kulczyńska K., Tobolska A., Konecka-Szydłowska B., 1998, *Polskie obszary przygraniczne w okresie transformacji*, [w:] *Przemiany społeczno-gospodarcze polski lat dziewięćdziesiątych*, red. J.J. Parzysek, H. Rogacki, Bogucki Wydaw. Naukowe, Poznań, s. 145–173.
- Musiał-Karg M., 2009a, *Stubfurt i Gubien jako nowa jakość kreowania miast podzielonych*, [w:] *Pogranicze polsko-niemieckie po roku 2004. Nowa jakość sąsiedztwa?*, red. J. Jańczak, M. Musiał-Karg, Wydaw. Adam Marszałek, Toruń, s. 238–261.
- Musiał-Karg M., 2009b, *Stubice-Frankfurt (Oder). Cooperation in a divided city on the Polish-German order*, [w:] *Conflict and cooperation in divided cities*, ed. J. Jańczak, Logos Verlag, Berlin, s. 150–166.
- Opiłowska E., 2006, *Geteilte Stadt – Geteiltes Gedächtnis. Geschichtsaufarbeitung in Görlitz/Zgorzelec*, [w:] *Soziale Konflikte und nationale Grenzen in Ostmitteleuropa*, ed. D. Jajeśniak-Quast, T. Lorenz, U. Müller, K. Stokłosa, Berliner Wissenschafts-Verlag, Berlin, s. 67–79.
- Osiewicz P., 2009, *Nicosia. Conflict and cooperation in the divided capital city*, [w:] *Conflict and cooperation in divided cities*, red. J. Jańczak, Logos Verlag, Berlin, s. 88–97.
- Otok S., 2005, *Geografia polityczna*, Wydaw. Naukowe PWN, Warszawa.
- Pfeiffer S., Opiłowska E., 2005, *Zwei Seiten einer Stadt. Dwie strony miasta. Görlitz-Zgorzelec*, Dresdner Verlaghaus Technik, Dresden.
- Pyritz R., Schütt M., 2009, *Die Viadrina. Eine Universität als Brücke zwischen Deutschland und Polen*, Be.Bra Wissenschaft Verlag, Berlin-Brandenburg.
- Raczyk A., Dołzbłasz S., Leśniak-Johann M., 2012, *Relacje współpracy i konkurencji na pograniczu polsko-niemieckim*, Wydaw. Gaskor, Wrocław.
- Rusek H., Werpachowski L., 2007, *Spoleczeństwo obywatelskie na pograniczu. Wstęp do studium Cieszyna i Czeskiego Cieszyna*, [w:] *Lokalne wzory kultury politycznej. Szkice ogólne i opracowania monograficzne*, red. J. Kurczewski, Trio, Warszawa, s. 475–525.
- Stubice 1945–1995*, 1996, red. M. Rutowska, Agencja Wydawniczo-Poligraficzna „Bajt”, Poznań.
- Rykiel Z., 2006, *Podstawy geografii politycznej*, Polskie Wydaw. Ekonomiczne, Warszawa.
- Siwek T., Kulczyńska K., Matykowski R., 2009, *Cieszyn i Śląsk Cieszyński a przemiany polityczne na pograniczu Olzy w XX wieku*, [w:] *Geografia historyczna jako determinant rozwoju nauk humanistycznych*, red. M. Kulesza, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Witelona w Legnicy, Katedra Geografii Politycznej i Studiów regionalnych Uniwersytetu Łódzkiego, Legnica-Łódź, s. 97–107.

- Sobczyński M., 2006, *Państwa i terytoria zależne. Ujęcie geograficzno-polityczne*, Wydaw. Adam Marszałek, Toruń.
- Trojanowska-Strzęboszewska M., 2011, *Trzy oblicza unijnych granic. Polityka granic zewnętrznych Unii Europejskiej*, Poltext, Warszawa.
- Vandermotten Ch., 2007, *Panorama et typologie des aires urbaines transfrontalières en Europe*, Université Libre de Bruxelles, Bruxelles.
- Waack Ch., 2000, *Stadträume und Staatsgrenzen. Geteilte Grenzstädte des mittleren und östlichen Europa im Kontext lokaler Alltagswelten, nationaler Politik und supranationaler Anforderungen*, Institut für Länderkunde, Leipzig.
- Weiler H.N., 1995, *Grenzen als intellektuelle Herausforderung: Die Europa-Universitaet Viadrina Frankfurt (Oder)*, [w:] *Wissenschaftseinrichtungen und Strukturentwicklung in der Grenzregion. Modellfall Europa-Universitaet Viadrina Frankfurt (O)*, red. W. Pfeiffer, Wydaw. Naukowe UAM, Poznań, s. 23–40.
- Wilke H., 2007, *Miasto Görlitz przedstawia się*, [w:] *Odbudowa i rewitalizacja starych miast w Głogowie, Lubaniu, Polkowicach, Frankfurt (Oder), Görlitz i Kamenz*, red. A. Billert, Gmina Miejska Lubań, Lubań, s. 103–123.
- Wojciechowski K., 2007, *Wzloty i upadki. Collegium Polonicum jako transgraniczna placówka uniwersytecka*, [w:] *Trans-Uni. Problemy zarządzania międzynarodową współpracą szkół wyższych w regionach przygranicznych*, red. A. Bielawska, K. Wojciechowski, Thematicon 12, Logos Verlag, Berlin, s. 9–23.
- Zenderowski R., 2002, *Stosunki między mieszkańcami miast podzielonych granicą państwową na przykładzie Cieszyna i Czeskiego Cieszyna. Studium socjologiczne*, „Studia Regionalne i Lokalne”, 1(8), s. 49–78.
- Żelichowski R., 2008, *Europejska układanka: Baarle-Hertog / Baarle-Nassau*, [w:] *Małe państwa Europy Zachodniej i terytoria o statusie specjalnym. Ich rola i miejsce w Unii Europejskiej*, red. R. Żelichowski, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa.

MIASTA PODZIELONE W EUROPIE

ABSTRAKT: Miasta podzielone w Europie mają długą historię, choć dopiero po roku 1990 wzrosło zainteresowanie tego typu miastami wśród badaczy. Powstały one jako efekt zmian przebiegu granic państwowych wywołanych przede wszystkim dwoma wojnami światowymi czy też rozpadem niektórych państw. Miasta podzielone są charakterystyczne dla Europy Środkowo-Wschodniej i Południowo-Wschodniej, cechujące się największą płynnością granic i zmianą zasięgu terytorialnego państw. Opracowanie stanowi ogólną charakterystykę miast podzielonych w Europie, koncentrując się na zagadnieniach związanych z genezą ich powstania, typologią miast podzielonych oraz syntetyczną charakterystyką w oparciu o kryteria wielkościowe miast.

SŁOWA KLUCZOWE: miasta podzielone, granica państwowa, Europa